

Vesna Zečević
Zavod za jezik IFF, Zagreb

KAJKAVSKO-ŠTOKAVSKA ČAZMA

U v o d

0.1. Na dijalekatskim kartama Čazma se nalazi na rubu kajkavskoga područja prema povećoj štokavskoj oazi, koju čini dvadesetak sela na potezu od Ivanić-Grada do Čazme i koja su sa svih strana okružena kajkavcima. Granični položaj Čazme i njezina govora između štokavskih i kajkavskih govora na tom području treba shvatiti kao jedan tip govora, od kojega se prema istoku, sjeveroistoku, jugu i jugoistoku nastavljaju govori s jačom kajkavskom bazom, a sa sjeverozapadne i zapadne strane govori s jačom štokavskom bazom. Takav je terenski nalaz zanimljiv za svakog dijalektologa, jer se pokazalo da ono što je na karti kajkavskoga narječja obilježeno kao štokavska oaza i kao kajkavski govori, na terenu čini mozaik od istih elemenata različito strukturiranih govora. To je područje kajkavskoga narječja koje je Ivšić svrstao u IV. grupu kajkavskih govora, dok se tek krajnja južna točka štokavske oaze dodiruje s njegovom III. grupom, čija sjeverna granica prolazi negdje od Garešnice na istoku, zatim nedaleko od Križa prema Ivanić-Gradu i na sjeveru gotovo do Dugoga Sela. Unutar toga područja interpolirala su se sela koja čine prostor označen na dijalekatskim kartama kao područje koje pripada tipu istočnohercegovačkoga dijalekta, što znači da su govornici toga područja novoštokavci i jekavci.

0.2. S povijesnoga gledišta, to je područje imalo zanimljivu povijest s obzirom na njegovo naseljavanje, što je onda i na jezičnom planu uzrokovalo isprepletanje različitih dijalekatskih sustava.

S obzirom na strukturu stanovništva, bitne su četiri etape u mijeni stanovništva, a zapravo tri migracijska naslojavanja, jer je prva etapa vrijeme starosjedilaca Hrvata kajkavaca (doturski period). U drugoj etapi, u vrijeme formiranja Slavonske vojne krajine (polovica 16. stoljeća), tu su srpski stanovnici štokavci, koji su se bježeći s istoka, iz Slavonije, ovdje sklonili pred Turcima i obavljali graničarsku službu. Nakon pada tih krajeva pod Turke (treća etapa), zemlja je pusta, a Turci naseljavaju raseljeno i napušteno zemljište, i to Hrvatima katolicima iz drugih slavonskih župa, koji su pošli na novi životni prostor, i srpskim pravoslavnim stanovništvom stočarske orijentacije, koje su doveli iz osvojenih južnih krajeva oko Neretve, Pive i Tare. U četvrtoj se etapi, nakon odlaska Turaka, dotadašnjim naseljenicima pridružuju i novi, koji dolaze iz Hrvatskoga zagorja, Gorskog kotara i Like. Svi se oni danas nalaze u različitim omjerima na području te štokavske oaze, kao i u kajkavskim selima u najbližem krugu oko nje. To su Hrvati štokavci ijekavci, Srbi štokavci ijekavci i Hrvati kajkavci.

0.3. U predmigracijskom periodu područje kajkavskoga narječja sezalo je još dosta istočnije od njegove današnje istočne granice, sve tamo do crte koja bi se povukla od Barča na mađarskoj granici do Save zapadno od Nove Gradiške. Stjecajem različitih povijesnih okolnosti, a naročito zbog seoba u vrijeme prodiranja Turaka i poslije njih, ta se granica pomicala sve više prema zapadu i u nju se kao klin (sve do Križevaca) uvuklo područje novonaseljenih novoštokavaca ijekavaca. Prema tome je i područje Čazme i područje štokavske oaze između Ivanić-Grada i Čazme bilo kajkavsko.

Za vrijeme turskoga prodora starosjedioci su pobjegli pred Turcima, ostavivši zemlju pustu. Jedan je dio starosjedilaca ipak ostao u već tada utvrđenim gradićima, u Čazmi, Ivanić-Gradu, Kloštru Ivaniću i Križu. Kada su kasnije naseljavani štokavci, u prvom naletu naseljavanja, u Čazmi su naišli na stari, iako malobrojan kajkavski supstrat, dok su se zapadno od Čazme naselili u kompaktnoj štokavskoj masi u dvadesetak sela (Bosiljevo, Caginec, Cerina, Dapci, Dejanovac, Dereza, Derežani, Dragičevci, Graberje, Grabovnica, Lipovčani, Marčani, Marinkovac, Milaševac, Mostari, Palančani, Pobjenik, Prkos, Prnjarovac, Suhaja, Šarampov Donji i Gornji, Šovani, Šumećani).

S obzirom na to da su stanovnici toga područja u drugoj polovici 16. st. i u 17. stoljeću s jedne strane Hrvati - Šokci (kako se sami nazivaju), govornici slavonskog dijalekta, a s druge strane Srbi - Vlaji (kako se također sami nazivaju), govornici istočno-hercegovačkog dijalekta, na tom su se području ukrštale osobine tih dvaju dijalekata, uz mali, ali ipak prisutan utjecaj malo-brojnih starosjedilaca kajkavaca. Na području najistočnijih sela njima se pridružuju i osobine kajkavskog dijalekta.

Prema povijesnim izvorima, a to potvrđuju i današnje njihove jezične osobine, govornici su istočnohercegovačkog dijalekta bili srpski doseljenici iz južnih i istočnih krajeva (kasnije i iz Like), kako je već ranije spomenuto. Govornici slavonskog dijalekta, iako uvijek nisu morali biti u manjini, pod jakim su utjecajem govora srpskih doseljenika počeli govoriti ijekavski i s novom akcentuacijom, ali je i u govor srpskih doseljenika u novoj sredini ulazilo i ušlo dosta elemenata slavonskog dijalekta, a u oba se govora osjeća utjecaj kajkavaca.

0.4. Terensko istraživanje govora opisanoga područja i analiza prikupljenoga materijala pokazali su da je zbog takva koegzistiranja različitih idioma u zajedničkoj komunikacijskoj sredini unutar toga područja riječ o jednom tipu arealnoga kontakta, jer su se stoljećima prožimali različiti sustavi, čije su se strukture uzajamno mijenjale, a taj proces traje i dalje.

U prošlosti su u nekim selima brojčano prevladavali pravoslavni stanovnici. Danas ih je općenito mnogo manje i njihov broj varira od sela do sela. Općenito se može reći da je ranija struktura tih sela prilično promijenjena. Mnogo je vremena prošlo otako su na ovo područje (u vezi s turskim osvajanjem) došle dvije struje stanovnika, čijih potomaka ima još i danas, ali je već vrlo mnogo naseljenika iz različitih krajeva (Hrvatsko zagorje, Lika, Gorski kotar, Bosna), koji su naseljavali i još uvijek naseljavaju ovo lijepo i bogato moslavačko područje.

Za današnji bi se govor i pravoslavnih i katolika u selima spomenute štokavske oaze, s tako mozaično strukturiranim stanovništvom, moglo reći da imaju jedan, zajednički novoštokavski idiom, koji s jedne strane karakteriziraju: A) zajedničke dijalekatske osobine, koje su po svojoj naravi ili sustavu imanentne ili su

kontaktnog porijekla, bez obzira na to jesu li one rezultat kajkavskoga utjecaja u govoru i katolika i pravoslavnih ili su rezultat uzajamnog djelovanja njihovih organskih idioma, i B) osobine koje su drukčije u pravoslavnih i katolika.

Neke su od važnijih osobina prve skupine:

- dva para afrikata (c-ž, č-š),
- periferni fonem /ʒ/ (*běžgovna, rōžga, mōžak*),
- nepostojanje /h/ (*lād, vř, krův, kūjna*),
- suglasnik /l/ umjesto /ʎ/ u nekim, uvijek istim leksemima (*glīva, šlīva*),
- redukcija vokala /i/ (*līsca, gōdna, bránt, nōst*),
- /ʃ/ (<dj) u nekim, uvijek istim leksemima (*šě, gšě, višet: djēver, djēvojka*),
- /č/ (<tj) u glagolu *htjeti* (*čēti, čio, čēla*),
- zamjenjivanje suglasnika u nekim suglasničkim skupinama (*gliéto, mēkla, gūvno*),
- pojednostavljivanje početnih suglasničkih skupina (*šēnca, tīca, čēr, lās, lākno*),
- gubitak zanaglasnih dužina,
- u pluralu sinkretizam DLI (-ma, -am) (*zūbma, vūvma, mustá-čma, ústma, očma, tēma, dēbelma; ženam, rùkam, nōgam, stjēnam*),
- G pl. pridjevsko-zamjeničke deklinacije na -ije/-ija/-iju (*tiše, domačija, svākija ōsam dāna, iz drugiju sēla*),
- pridjev radni na -o (<-ao, -eo, -uo) (*īmo, čīto, ūzo, dāno*),
- upitno-odnosna zamjenica *štā*, neodređena *něšta*,
- ijekavski izgovor i novoštokavska akcentuacija.

U drugoj su skupini osobine koje su i danas drukčije u govoru katoličkih i pravoslavnih štokavaca. To su one osobine koje su ili donijeli sa sobom ili su se, samo u govoru katolika, razvile pod kajkavskim utjecajem na tom novom području. Neke su od tih osobina sljedeće:

- K¹ protetsko /v/ u nekim, uvijek istim leksemima: *vūlar, vūvo*,
- P *ūlar, ūvo*,
- K suglasničke skupine /pj/, /bj/, /vj/: *snōpje, grōbje, divji*,
- P *snōpļe, grōbļe, divļi*,

- K /šć/ (< stj, skj), P /št/ (ròdilišće, prošćeće,
P ròdilište, prošćeće),
- K u 3.1. pl. prezenta češće imaju nastavak -iju, -iju nego
-e, -u, P samo -e, -u (jèdeju/jèdu, vùčeju/vùku, pùstiju/
pùste, dŕžiju/dŕže),
- K češće imaju jedan futur, koji se tvori skraćenim oblicima
svršenog prezenta glagola *biti* i pridjevom radnim glagola
koji se spreže, P uz futur I. imaju i futur II, s tvorboom
budem, budeš, bude... + ptc. akt. (K *jā bum tŕla*, P *jā ču
tŕt, ako būdem tŕla*),
- K komparativ tvore na kajkavski način: *jeftīneše, sprètneše*,
P *jeftīnije, sprètnije*,
- razlika u pojedinim leksemima, npr.
K *žubače*, P *gràbŕe*
K *lānetna*, P *pītije* ("hladetina")
K *sīmo*, P *vāmo*,
K *māša*, P *služba*.

Međutim, istraživano područje na kojem je koncentracija govornika štokavskoga idioma najveća ipak ima karakter oaze u odnosu na širu okolinu, tj. na kajkavsko narječje. Slična su područja arealnoga kontakta u nas, ali nemaju karakter oaze: područje oko Samobora, jugozapadna Istra, pokupski govori, zadarsko zaleđe i još neka, dakle sva ona područja gdje su migracije stvorile pravi lingvistički mozaik.

0.5. Rezultate i tendencije štokavsko-kajkavske interferencije zabilježio je već Milan Rešetar u svom radu "Der štokavische Dialekt" (WIEN 1907) u odjeljku o štokavsko-kajkavskim miješanim govorima. Kao štokavizme u pretežno kajkavskim selima navodi u prvom redu akcenat: *žēna, ōni, ōtec, dalēko* (Bukovica), *jēden, pōjeli, tŕgovec, dēca* (Bušetina), *dēnes, krūmpēr* (Topolovac), *kukūruz* (Vagovina), kao i druge osobine, npr. *đāo, ūbio, pītō, rēkō, zāšto* (Bušetina). Kao kajkavizme u pretežno štokavskim selima navodi: *kūlko*, nastavak -ju u 3.1.pl. prezenta: *pīšeju, ōdeju* (Virovitica), zatim *nēmrem, pōterāj, ōgnīšće* (Vukosavljevica), *čāvel, crēšāna, ne rāzmēm* (Rača), *nē bu* (Dapci), *nē pē* (Mostari), *slavīček, komīnec* (Dražica), *nē pēdu* (Čurlovac), *zūtra, vūra, vūčil se, nē bum* (Stara Ploščica), *štō si rēkel, stēklo, pēkel i pākel* (Veliko Trojstvo),

vūra, međ Vlačjima (Povelić). Prema podacima Miše Lončarića slični se kajkavizmi čuju u Vaškoj i u Žabnu. U tim su kajkavizmima zastupljene sve tri jezične razine, i fonološka i morfološka i leksička, što upućuje na jako isprepletanje supostojećih sustava u navedenim selima.

G o v o r   u   Č a z m i

Čazma se nalazi na granici područja arealnoga kontakta, koji zapravo ni ovdje ne prestaje već oslabljenih silnica zadire i dublje u okolno kajkavsko područje (zbog raznovrsnih migracijskih kretanja u selima i Moslavine i Slavonije, kao i na sjeveru na kalničko-bilogorskom području).

Zbog takva svog položaja čazmanski je govor tip govora koji prema prvome dojmu nećemo svrstati u kajkavski, a upoznavajući ga bit ćemo u još većoj dilemi o njegovoj fizionomiji, i to ponajviše zato što je među stanovnicima Čazme istodobno jako osjećanje da su štokavci, uz isticanje određenih kajkavskih jezičnih pojava kao starijih u odnosu na njihove štokavske likove, koji su po svom obliku ili kontaktnog porijekla ili su se razvili pod utjecajem standardnog jezika.

Struktura je stanovnika u Čazmi vrlo raznolika. Ima tu novoštokavaca ijekavaca katolika i pravoslavnih (slavonskog i istočnohercegovačkog tipa), zatim govornika Ivšićevih grupa III. i IV, doseljenih kajkavaca iz Hrvatskog zagorja, kao i pojedinačnih porodica iz drugih krajeva. Osim toga, Čazma je i društveno-privredno središte područja koje gravitira prema njoj pa su i utjecaji govornika, među kojima ima Hrvata novoštokavaca, Srba novoštokavaca, Ličana, Bosanaca, Zagoraca, koji zbog službe dnevno borave u Čazmi, vrlo snažni i značajni u tom isprepletanju različitih govornih idioma.

Govor Čazme opisan je na osnovi ispitivanja govora autohtonih Čazmanaca i onih koji dugo žive u Čazmi i kojima je materinski idiom čazmanski kajkavski. U svih se ostalih stanovnika Čazme, govornika različitih idioma, osjeća nastojanje da svoj govor prilagode današnjem obliku čazmanskoga govora.

Za fizionomiju i formiranje čazmanskoga govora bitna su tri parametra:

- a) postojanje kajkavskoga supstrata (starosjedilački govor),
- b) utjecaj adstrata, i to u prvom redu novoštokavaca istočno-hercegovačkog i slavonskog tipa, i
- c) utjecaj superstrata - standardni jezik.

Rezultat je djelovanja tih parametara kvalitetno drukčija, promijenjena jezična struktura kajkavskoga supstrata u kojoj uz postojanje već integriranih inovacijskih elemenata proces interferencije još traje. Zbog toga za mnoge sadržaje postoje dvije mogućnosti izraza, ovisno o tome bira li govornik iz govora supstrata, s jedne strane, ili, s druge strane, iz govora adstrata ili je upotrijebljen izraz adstratno-superstratnoga porijekla, što znači da se takav izraz ostvaruje i u govoru novoštokavskih susjeda i u standardnom jeziku.

S tog su gledišta prikazana jezična sredstva čazmanskoga govora.

1. Fonološka razina

1.1. Samoglasnički sustav

Samoglasnički sustav govora Čazme ima pet kratkih i pet dugih fonema. To su: /i e a o u/, /i: e: a: o: u:/ (*šito, slezèna, svàdba, kòlac, rùbača; vîlca, ozèpst, vâl, mðre, cúcak*).

Takav se inventar u čazmanskom govoru razlikuje od šestero-vokalnog ili sedmerovokalnog sustava kakav se ostvaruje u susjednim kajkavskim govorima i kakav je vjerojatno bio nekada i u Čazmi. Pod utjecajem štokavaca taj je inventar smanjen zbog toga što se izgubila fonološka vrijednost kvalitete vokala (otvorenost i zatvorenost), a i alofonske se vrijednosti vokala iz kajkavskoga sustava (npr. [e e̞ a ɔ]) ostvaruju vrlo labavo ili ih uglavnom uopće nema (npr. u kajkavskom selu Martincu, istočno od Čazme: /sně̞ja, dē̞ca, žē̞p/ i [gr̞b̞je, zdr̞v̞je] prema /snàha, dē̞te, žē̞p, gr̞b̞je, zdr̞v̞je/ u Čazmi). Izgovor se samoglasničkih fonema u čazmanskom govoru približio, prema tome, izgovoru standardnih štokavskih glasova *i e a o u*. Ponajviše upravo zbog te osobine, kao i zbog promijenjene akcenatske strukture, čazmanski govor ostavlja dojam štokavskoga govora.

Funkciju silabema imaju još i fonemi /r: r/, a u nenaglašenom položaju i alofoni [l̥ n̥] (npr. žr̥n̥, br̥v, cr̥pk, cr̥vč, hr̥ša, hr̥va, vr̥; nauč̥l, b̥orl, j̥ašl, ūs̥nca, šer̥ajzln, parad̥ajzln).

1.1.1. U sustavu se čazmanskoga govora svi samoglasnički fonemi mogu nalaziti na svim mjestima u riječi, mogu imati bilo koji od postojećih akcenata², a kvantitetu, kada se ona ostvaruje, samo iza akcenta:

/i/ d̥ivji, ruč̥nik, zibača, škílim, tr̥at̥ir;
 /e/ ž̥ena, tr̥est, t̥epih, ž̥merim, dr̥ž̥e;
 /a/ kr̥aj, l̥ač̥nak, t̥avan, gl̥áva, vr̥š̥n̥ak;
 /o/ ōko, gr̥obje, p̥oňava, pr̥ozor, k̥ostj̥om;
 /u/ č̥un, past̥uh, d̥uv̥an, r̥úka, đ̥asku.

1.1.2. S obzirom na realizaciju kajkavskih odnosa $\partial = \acute{e} \rightarrow e$ i $\partial = \acute{e} \rightarrow e$, $\partial = \acute{e}: \rightarrow ie$, koji se ostvaruju na području Ivšićeve IV. grupe kajkavskih govora, u čazmanskom je govoru došlo do diferencijacije unutar tih odnosa na odnose:

a) $\partial \rightarrow a$ b) $\acute{e} \rightarrow e$
 $\partial \rightarrow e$ $\acute{e}: \rightarrow ie$.

U distribuciji odnosa pod a) postoji određena sustavnost: u korijenskim se morfemima ostvaruje odnos $\partial \rightarrow a$ (zabilježeno je samo nekoliko leksema s odnosom $\partial \rightarrow e$: m̥ěša, b̥ěšgovna i uvijek samo s̥em, j̥esem), a u sufiksalsnim odnos $\partial \rightarrow e$, uz mogućnost realizacije odnosa $\partial \rightarrow a$ (npr. st̥áblo, m̥àgla, s̥àn, đ̥àn, đ̥aska, sn̥aha, t̥ast; l̥akat, n̥okat, r̥úč̥ak, gl̥ádan, rávan, ž̥m̥orac, sv̊ekar, k̊dlac, cúoak, ud̊ovac, r̊ubac: laž̊l̊ivec, ž̊alec, č̊uñek, d̊ober, p̊osel, l̊ovec).

Osim toga, odnos se $\partial \rightarrow e$ beziznimno ostvaruje u glagolskom pridjevu radnom (npr. m̊ogel, v̊idel, p̊omogel, l̊egel, r̊ekel, i̊šel, r̊asel).

Odnosi pod b) dosljedno se tako i ostvaruju, samo što se u kratkom slogu može ponekad ostvariti i odnos $\acute{e} \rightarrow je$, a u dugom odnos $\acute{e}: \rightarrow e$ (npr. s̊ena, p̊ena, d̊eca, b̊ubreg, t̊eme, sr̊ed̊ni, mr̊ěša, s̊edet, zatim b̊ěžal i b̊j̊ěžo, s̊edel i s̊j̊edio, pr̊adjed, cj̊epanca, mj̊ěšna, st̊j̊enca, ods̊ječ̊ena i ods̊ěč̊ena, ras̊ječ̊, sj̊eme i s̊eme, mj̊esec, l̊eto, pr̊oleč̊e, mj̊esto i m̊esto; ti̊elo, umri̊eti, odi̊elo, ti̊esan, cri̊ep, ž̊li̊eb, di̊elimo, obi̊elt, si̊eno, pi̊evec, g̊ni̊ezdo, zvi̊er, kri̊esavca, cvi̊et pored r̊eč̊, sr̊eda, zv̊ezda, sn̊eg, st̊ena i sti̊ena, br̊eg i bri̊eg).

Vokal /i/ na mjestu jata zabilježen je u dva leksema: *sikira*, *tirati*.

1.1.3. Pojava je protetskoga /v/ ispred vokala /u/ fakultativnog karaktera, jer se gubi ograničenje u distribuciji inicijalnoga /u/. Njegova je pojava bez protetskoga /v/ čak češća i običnija (npr. *ústa*, *úlca*, *úsnca*, *účtel*: *vúlar*, *vújo*, *vúvo*).

1.1.4. Vrlo snažan elemenat u akustičkom dojmu susjednih štokavskih govora je redukcija vokala /i/ i ta se izoglosa već vrlo proširila i na okolno kajkavsko područje. Vokal /i/ se tako u čazmanskom govoru ne ostvaruje u istim onim kategorijama u kojima se on ne ostvaruje ni u susjednih štokavaca, kao ni u onih susjednih kajkavaca u kojih je ta izoglosa već potpuno integrirana (npr. u Velikom Grđevcu, Martincu). Te su kategorije:

infinitiv: *zrint*, *vũđ*, *nàpravt*, *divánt*, *pròst*, *prèvart*, *osúšt*,
obiélt, *bràt*, *zrũšt*;

imperativ: *đřđ*, *jěd*, *rán* pored *vĩdi*, *kúpi*, *potřđi*;

pridjev radni glagola IV. vrste: *bòrl*, *děpl*, *bácl*, *nòsl*, *pogàzl*,
naũčl, *jãšl*, *vòzl*, *zabòravla*, *dòbla*, *gòrli*, *ũbli*, *naũčli*,
pùstli, *otprémli*;³

imenice: *úsnca*, *mjęšna*, *osòvna*, *gòdna*, *stànca*, *šèncà*, *kòрто*, *vodèncà*,
òrnca, *jãpka*, *pãprka*, *účtel*, *bàtna*, *cèdlo*, *lĩsca*, *kòbla*,
stòžna, *šeràjzln*, *paradajzln*, *crũč*;

ostale vrste riječi: *pěšce*, *prevělka*, *vělko*, *tũlko*, *tòlko*.

1.1.5. Kontrakcija vokala u skupini -ao → -ō(-o) ostvaruje se u glagolskom pridjevu radnom (npr. *ĩmō* - *ĩmo*, *mògō* - *mògo*, *đĩgō* - *đĩgo*, *dònesō* - *dòneso*). Integriranost te pojave nije potpuna i paralelno se s likovima s kontrakcijom ostvaruju i kajkavski likovi (npr. *ĩmal*, *mògel*, *đĩgel*, *dònesel*).

U skupini -io nema kontrakcije (npr. *pùstio*, *lètio*, *bácio*), a izgovara se s poluvokalnim i [-iō]: [*pùstĩo*, *lètĩo*, *bácĩo*].

U glagola IV. vrste također se paralelno ostvaruju i kajkavski likovi, s krajnjim -l, ali se u njih uglavnom sprovodi već spomenuta redukcija /i/ (npr. *pùstl*, *lètł*, *bácl*).

Nije zabilježena pojava skupina -eo, -uo. Ostvaruju se samo kajkavski likovi sa skupinama -el, -ul (npr. *ũzel*, *dànul*).

1.2. Suglasnički sustav

Inventar suglasničkih fonema obuhvaća 4 skupine fonema:

- a) pregradni: *b, p, d, t, g, k,*
- b) polupregradni: *c, č, ʒ, š,*
- c) tjesnačni: *h, f, s, š, z, ž,*
- d) sonantni: *j, l, ʎ, n, ŋ, m, r, v.*

Pozicijski je uvjetovan alofon [ɣ] u slijedu /n/+/g/: [*tàŋko, ràjɣgla, šareŋga*].

1.2.1. Kajkavski sustav čazmanskoga govora nema suglasnika /h/, kao ni susjedni štokavski govori (npr. *krùv, bùva, dùvān, vùvo, kùvano; lâd, vř, màuna, grā, trātīr; òraj*). Pod utjecajem standardnog jezika /h/ se sve češće čuje i ostvaruje se tamo gdje mu je mjesto (npr. *bùha, kùhano, plāhta, tèpih, kùhna, mehūr*). Osim toga, /h/ se ostvaruje i u primjerima kao *hrěša, hrěva*.

1.2.1.1. Kao i u kajkavskom sustavu ima primjera sa /l/ umjesto /ʎ/, npr. *glīva, pòsle, crlen, lažlīvec* uz *kòšuʎa, òstavʎen, priʎatelj, dopèʎali, bòʎe*, kao u štokavskom.

1.2.1.2. Isti je odnos i u vezi sa skupinama /pj/, /bj/, /vj/, npr. *snòpje, gròbje, ðivji* uz *gròbʎe, ðivʎi*.

1.2.2. Sustav polupregradnih suglasnika s dva para afrikata: *c - ʒ, č - š*, ostvaruje se i u svim okolnim kajkavskim govorima, kao i u susjeda novoštokavaca katolika i pravoslavnih. U čazmanskom je govoru izgovor para *č - š* znatno mekši nego u govoru okolnih kajkavaca.

Pored lika *htěla*, zabilježen je i lik *čěla* (npr. *čěla sem di-zat*). Prilog *gdje* ostvaruje se u integriranom liku *žě* (npr. *žě su òni spávali*).

1.2.3. Prefigirani oblici glagola *iti* ostvaruju se s nepromijenjenim skupinama -jt, -jd (npr. *dòjt, dójdi, nājti*).

1.2.4. Zvučni suglasnici u finalnom položaju ostvaruju se uglavnom zvučno, kao i u štokavaca (npr. *zùb, bùbreg, nòž, nápad, grād*).

1.2.5. U čazmanskome je govoru znatno povećana čestota konsonantskih skupina u medijalnom, a naročito u finalnom položaju zbog redukcije vokala /i/, kao i u stranim riječima (npr. *gòdna*, *ùlca*, *stànca*, *bàtna*, *òrnice*, *osòvna*, *vêlki*, *păprka*, *vêdrca*, *òtšel*; *zrìnt*, *obiélt*, *bòrl*, *dèpl*, *bácl*, *pùstl*, *naùčl*, *pozdràvl*, *nòsl*, *žènl*, *dòbl*, *šeràjzln*, *fundomènt*, *gănk*).

1.2.5.1. U inicijalnim konsonantskim skupinama zabilježeno je otpadanje suglasnika u leksemima u kojima se te skupine rasterećuju i u svim okolnim govorima (i kajkavskim i štokavskim) (npr. *tìca*, *čèla*, *čêr*, *lās*, *lákno*).

1.2.5.2. Zamjene konsonanata pojedinačno i u skupinama zabilježene su u primjerima:

že → *re* *mòre* (pored *mòže*)

dl → *gl* *gliéto*

mn → *vn* *gúvno*.

1.2.6. Metateza je zabilježena u leksemu *sâjnke* pored *kònski*.

1.3. Akcenatski sustav

Kao i na fonemskoj razini (čak možda i više) tako je i na akcenatskoj vrlo prisutno narušavanje primarnih odnosa, kolebanje u njihovim realizacijama i zamjenjivanje izbora iz kajkavskoga sustava izborom iz štokavskoga, odnosno novoštokavskoga sustava bilo susjeda bilo standardnog jezika. Pri tome su dvostruke realizacije najčešća stvarnost, uz neke pojedinačne pojave, koje su već potpuno integrirane prema štokavskom sustavu (npr. primjeri s redukcijom vokala /i/ uvijek imaju naglasak ` : *osòvna*, *srčànca*).

1.3.1. Akcentuacija kajkavskoga supstrata u Čazmi ima osobine troakcenatskoga sustava s akcentima: « ^ ~ (npr. *žèna*, *lèti*, *òtac*, *lòpata*; *kòža*, *sùša*, *kopăč*; *vîno*, *glâva*).

Pored tih realizacija ostvaruju se i likovi: *žèna*, *lètí*, *òtac*, *lòpata*, *kòža*, *sùša*, *kòpăč*, *vîno*, *gláva* prema novoštokavskom sustavu s akcentima « ^ \ / .

Supostojanje i isprepletanje tih dvaju sustava u čazmanskome govoru daje mu karakter miješanoga govora i s obzirom na inventar akcenatskih sredstava i s obzirom na njihovu fiziologiju i distribuciju.

1.3.2. S obzirom na fiziologiju akcenata, u čazmanskome govoru vrlo jaka tendencija novoštokavske realizacije akcenata.

a) U primjerima s novoštokavskim prenošenjem akcenata uzlazni su akcenti (\ /) novoštokavskoga tipa.

b) Narav kajkavskoga kratkoga akcenta (\ \ ) ili se dobro čuva ili se on u govoru produljuje i ostvaruje kao "tromi" akcenat [//] (npr. [*kòl¹ac, snà¹ha, kò¹leno, vù¹lar, sirò¹mak*) ili prelazi u / akcenat (npr. [*jé¹tra, gús¹enca, léš¹nak; nòs¹nice, ór¹nice, bí¹ki, br¹ki, bo-gá¹ctvo, plesnivo¹ća*).

c) Akcenat $\wedge$ izrazite je silazne intonacije.

1.3.3. Akcenatska se sredstva u čazmanskome govoru ostvaruju u kajkavskoj i u novoštokavskoj distribuciji. Usporedba čestoće jedne i druge distribucije pokazuje znatno pomlađivanje akcentuacije čazmanskoga govora u novoštokavskom smjeru, a to znači česta pojava akcenata \ i / u rezultatu novoštokavskoga prenošenja.

a) Akcenat \ ostvaruje se u kratkim slogovima (osim u zadnjem) višesložnih riječi, češće ispred kratkih nego ispred dugih vokala (npr. *čè¹elo, sè¹stra, jè¹zik, pò¹tok, ò¹bluk, zì¹baća, kà¹rka, kò¹bla; dù¹vān-dù¹van, kò¹pāč-kò¹pāč, ò¹včār-ò¹včār, pà¹stīr-pà¹stīr*). Isti se primjeri ostvaruju i u kajkavskoj distribuciji, osim primjera s redukcijom vokala /i/, kada se uvijek ostvaruje akcenat \ (npr. *nò¹ga, bè¹dro, kò¹leno, lī¹vada; vù¹lar, slà¹vuj, krù¹mpir, ali i: pà¹stūh, ruč¹nīk, og¹lav¹nīk, ozē¹pst, zapu¹ća¹va i samo mjè¹šna, kò¹rto, tū¹lko, zabò¹-ravla*).

b) Akcenat / ostvaruje se u dugim slogovima (osim u zadnjem) višesložnih riječi (npr. *pí¹s¹mo, glié¹to, lá¹kno, ž¹driéb¹ac, divá¹nt, ž¹mér¹im*).

c) Akcenat \ \ može se ostvariti u svim slogovima izgovorne cje-line, osim u otvorenoj ultimi (npr. *nū¹čī¹či, do¹d¹rč¹al, stē¹nī¹ca, kò¹c*). U zatvorenoj ultimi obično u riječima stranoga porijekla (npr. *ban¹-đīt, fundomē¹nt, para¹đājz*).

d) Akcenat $\wedge$ može se ostvariti u svim slogovima u riječi, osim u otvorenoj ultimi (npr. *lā¹si, lesī¹će se, istrē¹st, ž¹r¹n*).

e) Kvantiteta se može ostvariti iza akcenta u primjerima s novoštokavskim prenošenjem akcenata (iako se često i ne ostvaruje kao ni u susjednim štokavskim govorima i pravoslavnih i katolika) (npr. *vṛšṇāk* i *vṛšṇak*, *žènskār* i *žènskar*, *pàstīr* i *pàstir*; *svṛbī* i *svṛbi*, *bjèžī* i *bjèži*, *držē* i *drže*, *z òtōm* i *z òtom*).

U čazmanskome se govoru akcenat prenosi na prijedlog samo u zamjeničkim sintagmama, što je integrirana pojava pod adstratno-superstratnim utjecajem (npr. *ù nās*, *zà tebe*, *òd nī*, *kòd nē* pored *u grād*, *u glāvu*, *na cēste*, *po kùće*, *iz štāle*, *za slīvu*).

1.3.4. Troakcenatski sustav kajkavskoga supstrata u Čazmi karakterizira metataksa kratkoga akcenta ($\backslash$) s ultime (*žēna*, *òtac*, *vīno*, *glāva*) i dugosilazni akcenat u primjerima kao: *sūša*, *zēle*, *gròbļe*, *nòvi*, *sēdmi*, *òsmi*.

1.3.4.1. Metatonijski akcenat $\wedge$ ostaje nepromijenjen u kategorijama u kojima se ostvaruje: u prezentu (npr. *isplahnīva*, *prodājem*, *ogrñamo*, *obeđīva*); u nominativu plurala im. sr. roda (npr. *vūva*, *rēbra*, *sīta*); u imenica (npr. *kôža*, *kôra*, *vīlca*, *žēnska*, *rūška*, *lāčṇak*, *jāstreb*); u pridjevu (npr. *cūđji*, *vēlki*). Odstupaju primjeri kao *mīnar*, *rībar*, *bābin*, *krāvje*.

1.3.4.2. Prema navedenim osobinama kajkavski se supstrat u Čazmi ne može uvrstiti ni u jednu grupu kajkavskih govora prema Ivšićevoj klasifikaciji. Najbliža mu je grupa IV₄. Međutim, karakteristična metatonija akcenata $\wedge$ i $\sim$ (dakle $\wedge > \sim$, $\sim > \wedge$) u čazmanskome se govoru provodi samo djelomično: $\sim > \wedge$ ali ne i $\wedge > \sim$. Na području cijele IV. grupe ima mjesta čiji govori imaju također samo metatoniju $\sim$ akcenta. Takve je govore Mijo Lončarić⁵ svrstao u novu ("V") grupu kajkavskih govora u koju bi se, prema tome, mogao uvrstiti i kajkavski supstrat čazmanskoga govora. U svojoj klasifikaciji Ivšić te grupe nema, ali takav tip navodi u govoru Donjih Mosti: "U ovom pogledu nije obuhvaćen npr. govor u D. Mostima (na jugozapadu od Podravskega Novigrada), koji je nalik na tip IV₄ bez metatonije akcenta $\wedge$."⁵

2. Morfološka razina

Prema ranije navedenim parametrima se vidi da u formiranju današnjega čazmanskog govora uzajamno djeluju idiomi istoga dija-sistema, što znači da među njima ima mnogo podudarnosti pa u njihovu uzajamnom djelovanju ono što im je isto i ostaje isto. Zbog toga ćemo prikazati one osobine koje su i na morfološkoj razini različite s obzirom na odnos supstrat-adstrat-superstrat.

2.1. U riječi s deklinacijom (to su riječi s imeničkom deklinacijom - imenice, i riječi s pridjevsko-zamjeničkom deklinacijom - pridjevi, većina zamjenica i neki brojevi) ima padežnih kategorija koje imaju dva gramatička morfema - supstratni i adstratno-superstratni, prema tome koji se izbor vrši.

To su u imenica ženskoga roda dativ i lokativ sg. i genitiv pl.

U kajkavskom sustavu dativ i lokativ sg. imaju morfem *-e*, a prema štokavskom sustavu se ostvaruju (mnogo rjeđe) i oblici s morfemom *-i* (npr. *gŭske* i *gŭski*, *dāske* i *dāski*, *brāče* i *brāči*; *ù tē māmine kūče*).

Genitiv pl. ima morfem *-ŏ* prema kajkavskom sustavu ili morfem *-a* (bez dužine) prema štokavskom sustavu (u susjednih se štokavaca zanaglasna dužina također ne ostvaruje) (npr. *tīc*, *mŭv*, *cŭr*, *lŭsic*, *rŭk* pored *tīca*, *mŭva*, *cŭra*, *lŭsica*, *rŭka*).

U imenica muškoga roda alterniraju u nominativu pl. oblici kratke množine s morfemom *-i* i oblici duge množine s morfemima *-ovi/-evi* (npr. *brēgi*, *žŭli*; *brēgovi*, *žŭlevi*).

U genitivu pl. imenica muškoga i srednjega roda alterniraju morfemi *-ŏ*, *-ov/-ev*, prema kajkavskom sustavu, i morfemi *-ova/-eva*, *-a*, *-i* prema štokavskom sustavu (npr. *rešet*, *sěl*, *vřtov*, *mrávcev* pored *vřtova*, *nóševa*, *jězika*, *crvi*, *zŭbi*).

2.1.1. U pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji alterniraju u dativu i lokativu sg. morfemi *-e* (prema kajkavskom sustavu) i *-oj* (prema štokavskom sustavu) (npr. *ŏd k mēne*, *k nēzne mājke*, *ù tē māmine kūče*, *o vaše lépe rěči*: *dāl sem sèstrinoj děci*, *u našoj ŭlci*).

U genitivu pl. se ostvaruju samo integrirani dubletni morfemi *-ija, -ije* (npr. *òni¹ja kùč², tì³ja nàš⁴ija ògradi⁵; pù⁶no mâl⁷ije jâ⁸nič⁹a, od mrt¹⁰vi¹¹je lú¹²di, na mâl¹³ije nô¹⁴g, do ò¹⁵vi¹⁶je vrât¹⁷).⁶*

Češći je lik pokazne zamjenice *òtāj, òtā, òtō*, pored rijetkoga lika *tāj, tā, tō*.

Upitna i neodređena zamjenica također imaju dva lika podjednake čestoće: *kāj - štā, nēj¹kaj - nēš²ta*.

2.1.2. Zabilježena je pojava razlikovanja neodređenog i određenog oblika pridjeva: *gládan - gládni, gòrak - gòrki*.

2.1.3. Tvorba komparativa ima dvije mogućnosti: prema kajkavskom sustavu (npr. *sítneši, jeftíneši, sprètneši*) i prema standardu (npr. *čišš¹ei, dēb²li, bō³li*).

2.2. Inventar morfoloških kategorija u konjugaciji obuhvaća osam kategorija: pet prostih (infinitiv, prezent, imperativ, aorist, glagolski participi) i tri složene (perfekt, futur i kondicional).

2.2.1. Supin je kategorija kajkavskoga sustava, ali je zbog redukcije vokala /i/ u infinitivu došlo do neutralizacije oblika infinitiva i supina (npr. *išel je zakápat; òna mène pòmogla i grāha brāt, htēla je vídet, pòčelo je jāko smřdet*).

2.2.2. Inventar je morfema za tvorbu prezentskih oblika:

sg.	1.	-m	pl.	1.	-mo
	2.	-š		2..	-te
	3.	-ø		3.	-ju, -e/iju, -u/-eju.

Distribucija je nastavaka *-e/-iju, -u/-eju* u 3.1.pl. vezana uz izbor sustava. Svi su ti nastavci u sustavu čazmanskoga govora s time što nastavci *-iju, -eju* alterniraju s nastavcima *-e, -u* i pripadaju kajkavskom sustavu i sustavu susjednih štokavaca kato-lika (npr. *pùstiju/pùste, držiju/drže, jēdeju/jēdu, vūdeju/vúku*).

U susjednih pravoslavnih štokavaca, kao i u standardnom jeziku, nastavci se *-e, -u* ostvaruju bez alternacije s nastavcima *-iju, -eju* (npr. *pùste, drže, jēdu, vúku*).

2.2.3. U imperativu se ostvaruju oblici s redukcijom vokala /i/ i bez nje (npr. *drž-držmo, jēd-jēdmo, rān-rānmo; bjēži, vīdi, potřči, kúpi, sī-sīj, pī-pīj, šīšaj, glēdaj, dīraj*).

2.2.4. Kajkavski supstrat u pravilu nema aorista. U pripovijedanju izvornih govornika zabilježeno je nekoliko primjera upotrebe aorista i ako odbacimo mogućnost slučajne upotrebe, možemo reći da kategorija aorista ulazi u sustav čazmanskog govora i tako povećava broj vremenskih kategorija (npr. 1.1. sg. *rēko*, 3.1. sg. *dōpeļa*, 3.1. pl. *ōdoše*).

2.2.5. O glagolskom pridjevu radnom bilo je već riječi u vezi s prikazom kontrakcije vokala. Ovdje nas ta pojava zanima s drugog gledišta, jer je riječ o tvorbi pridjeva radnog. Morfemi su za njegovu tvorbu (češće) *-l, -la, -lo* uz paralelne inovacijske morfeme za m. rod *-ō, -o* (v. točku 1.1.5):

<i>bōrl, bōrla, bōrlo</i>	<i>īmō, imala, imalo</i>
<i>vīdel, vīdla, vīdlo</i>	<i>dīgō, dīgla, dīglo</i>
<i>dīral, dīrala, dīralo</i>	<i>bācio, bācla, bāclo</i>
<i>sāzrel i sāsrio</i>	<i>kúpio, kúpila, kúplo.</i>

Glagolski pridjev trpni tvori se morfemima: *-n, -na, -no* (npr. *iskopan, iskopana, iskopano; zīdan, zīdana, zīdano*), *-en, -ena, -eno* (npr. *spāšen, spāšena, spāšeno, pūščen, pūščena, pūščeno*) i *-t, -ta, -to* (npr. *pōčet, pōčeta, pōčeto, pōžet, pōžeta, pōžeto*).

2.2.6. Složena vremenska kategorija za izricanje prošlosti - perfekt, tvori se prezentom glagola *biti* i pridjevom radnim glagola koji se spreže: *jā sem ōstala, vīdel je, naučl se, rānli smo, ūbli su ga*.

2.2.7. Buduća radnja izriče se futurom, koji se tvori skraćenim oblikom svršenog prezenta glagola *biti* i pridjevom radnim glagola koji se spreže:

<i>būm znāl</i>	<i>būmo znāli</i>
<i>būš znāl</i>	<i>būte znāli</i>
<i>bū znāl</i>	<i>būju/būdu znāli</i>

ili u rečenici, npr. *Dòk ìma mòj bràt, bùm i jâ ìmala. Jè l' bum polúдела.* Samo u nekoliko primjera zabilježena je pojava futura I: *òtič' ču, šútet' ču.*

2.2.8. Kondicional je morfološki pojednostavljen. Sva se lica jednine i množine tvore reduciranim oblikom *b* i pridjevom radnim glagola koji se spreže: *jâ b strǵal, mî b skrîli, vî b čûli.*

3.3. Na kraju donosimo nekoliko rečenica koje su izvađene iz slobodnog pripovijedanja izvornog govornika u Čazmi i ovako izolirane djeluju kao da jedne pripadaju kajkavskom govorniku, a druge štokavskom:

1. *Prodājem sìre. Mûži su se skrîli. Z jèdnog krāja kûč. Mām nam je sìnlo. Dòk sem òpal strǵal sem. Tô sem čûl. Zûtra kâj bum znâl. Ôn nîje mògel jèst kâk je tô svè vîdel.*
2. *Jâ b sād čèla. Z òtîm blāgom. Ròdl se jèsem. Ôvde žè òva drùga kûča. Na òtû strānu. Jâ sem kòla čèla dîzat vān. Ôkolo su oklòpli i strážára ùbli.*

4. Z a k l j u č a k

Osobine čazmanskoga govora ne možemo promatrati kao osobine većine organskih idioma koji žive uglavnom svojim samostalnim, zatvorenim životom, s malim promjenama u svojoj strukturi, koje nastaju uglavnom pod utjecajem standardnog jezika.

U svojoj povijesti Čazma je imala značajne političko-gospodarske funkcije. Na području između Save i Drave, pa i preko tih granica, imala je važnu i crkvenu i u izvjesnom smislu upravnu funkciju. Bila je između ostaloga i sjedište Čazmanskoga kaptola i nalazila se na višoj ljestvici u hijerarhiji centralnih mjesta u Hrvatskoj.

Najveće su se promjene u strukturi njezina stanovništva događale nakon ukidanja Vojne krajine (1871). Novi su stanovnici došli iz Hrvatskog zagorja, Like, Gorskog kotara. Polovicom 20. st. broj se stanovnika u Čazmi povećao zbog razvoja industrije, uslužnih djelatnosti i mogućnosti zaposlenja u administraciji, uz paralelnu

pojavu emigriranja mlađeg stanovništva iz Čazme u gradska središta, ponajviše u Zagreb i Bjelovar. Čazma je, osim toga, i vrlo povezana sa svojom okolicom iz koje na posao u Čazmu dolazi 1/3 ukupno zaposlenih, i to ponajviše iz naselja južno i istočno od Čazme.

Godine 1977. Čazma je prešla broj od 2000 stanovnika i zbog mnogih elemenata gradskoga karaktera ona je, prema važećim klasifikacijama naselja gradsko naselje.

Zbog svega toga Čazma je u određenom smislu proživljavala sudbinu bilo koje (veće ili manje) urbane sredine kroz koju prolaze i u kojoj borave pripadnici različitih govornih baza i različitih društvenih slojeva i obrazovanja. U takvoj se sredini i za njezine potrebe stvarao jezik koji je trebao biti komunikacijsko sredstvo za sve koji se nađu u Čazmi. Stvarao se jedan oblik zajedničkoga govora, koine, čije bi glavne osobine bile:

nepostojanje najizrazitijih fonetsko-fonoloških kajkavskih osobina i uključivanje osobina drugih nekajkavskih organskih idioma i standardnog jezika.

Izložena je analiza to i pokazala, tj.

1. čazmanski se govor fonetsko-fonološki (u inventaru i realizacijama fonema) vrlo približio štokavskom standardu,

2. taj govor ima četveroakcenatski sustav s novoštokavskim realizacijama akcenata \ i / ,

3. integriran je štokavski tip redukcije vokala /i/.

Budući da te osobine po svojoj naravi zahvaćaju sustav u cjelini, znatno su promijenile sliku nekadašnjeg kajkavskog govora Čazme.

Analiza je također pokazala i one osobine koje postoje tek kao tendencija, a ostvaruju se prema izborima iz susjednih organskih idioma i iz standardnog jezika. Osim toga, navedene su osobine govora katoličkog i pravoslavnog stanovništva u okolini Čazme pokazale koliko je zajedničkih dijalekatskih osobina u njihovu i čazmanskome govoru bilo da su one organskog bilo kontaktnog porijekla. Prema tendencijama koje se u njemu javljaju, čazmanski se govor ponešto i razlikuje od svojih susjeda: zbog društvenoga konteksta u kojem se ostvaruje i čije je komunikacijsko sredstvo sve se više osjeća tendencija izbjegavanja dijalektizama i njihova zamjena oblicima iz standardnog jezika. To je razlog zbog čega se oni danas osjećaju štokavcima, dok ih štokavska, upravo štokavska okolina još

uvijek smatra kajkavcima. Istina je, kao i uvijek, negdje u sredini, odnosno u integraciji i interferenciji. Kod svih je govornika očito nastojanje da ovladaju standardnim jezikom, da govore "po književno", a ne "po seljački". U procesu toga nastojanja oformljuje se jedinstveni oblik jezika u kojem mnogi sadržaji imaju dvije mogućnosti izraza.⁷

BILJEŠKE

¹ K = katolici, P = pravoslavni

² Ograničenje u distribuciji je dezoksitoneza.

³ U glagola čija osnova završava suglasnikom /l/ u govoru se dva /l/ ostvaruju geminirano (što se obilježava dvotočjem), npr. [popāl:, opkōl:, popāl:i, opkōl:i]

⁴ Referat održan na Znanstvenom skupu o kajkavskom narječju, Zagreb 1978, pod naslovom "Prilog podjeli kajkavskoga narječja".

⁵ S. Ivšić: "Jezik Hrvata kajkavaca", Ljetopis JAZU 48, str. 81.

⁶ Morfeme *-ije*, *-ija* u genitivu pl. poznaju novoštokavski govori jednoga tipa istočnohercegovačkog dijalekta. Navode ih mnogi autori na područjima autohtonih štokavaca ili štokavaca naseljenih u vrijeme migracija: M. Rešetar (*Der štokavische Dialekt*, Wien 1907) za Crnu Goru: u Podgorici (danas Titograd) i okolici, u Bjelopavličima i Vasojevićima (kao i kasnije P. Ivić u radu *Die serbokroatischen Dialekte*. S-Gravenhage 1958), i u Bjelovaru i okolici: *òvija, dōbrija*; M. Popović (*Žumberački dijalekt*, Zagreb 1938): *čūdnija ljudi, dōbrija rukū*; J. Kašić (*O jekavskom govoru Velikog Grđevca sela jugoistočno od Bjelovara*, ZFL 6/1963): *sūvija, zrēl-jā*; B. Finka - A. Šojat (*Karlovački govor*, HDZ 3/1973): *ōn se bōji tije ljudi*; B. Finka (*Štokavski ijekavski govori u Gorskom kotaru*, ZFL 20/1977): *kāvije pēt ilād, ōd našije*; A. Peco (*Ikavskoščakavski govori zapadne Bosne*, Bosanskohercegovački zbornik I/1975) u Busovači: *tija, òvija*, i u *Pregledu srpskohrvatskih dijalekata* (Beograd 1978) u ličkom jekavskom govoru: *muškiije, stariije*, i u Bukovici: *dobriije, našije*; D. Petrović (*Govor Banije i Korduna*, Novi Sad 1978): *rāznije, òvije*, a u mjestima Čuntiću i Grabovcu: *tija, dōbrija*.

⁷ U literaturi se (ponajviše ruskoj i njemačkoj) takve strukture nazivaju "poludijalekt" - prijelazna struktura u fazi prestrukturiranja u kojoj supostoje jezični elementi dijalekta i književnog jezika.

L I T E R A T U R A

1. Finka, B.: Štokavski ijekavski govori u Gorskom kotaru, Zbornik za filologiju i lingvistiku 20/1977.
2. Finka, B., Šojat, A.: Karlovački govor, Hrvatski dijalektološki zbornik 3/1973.
3. Ivić, P.: Migracije Srba u Slavoniju tokom 16, 17. i 18. st., Srpski etnografski zbornik 36/1926.
4. Ivić, P.: Die serbokroatischen Dialekte, 'S-Gravenhage 1958.
5. Ivšić, S.: Jezik Hrvata kajkavaca, Ljetopis JAZU 48/1936.
6. Kašić, J.: O jekavskom govoru Velikog Grđevca sela jugoistočno od Bjelovara, Zbornik za filologiju i lingvistiku 6/1963.
7. Kogotkova, T.S.: Literaturnyj jazyk i dialekty, Aktualnye problemy kultury reči, Moskva 1970.
8. Pavičić, S.: O govoru u Slavoniji do turskih ratova i velikih seoba u 16. i 17. st., Rad JAZU 222/1920.
9. Pavičić, S.: Govorno stanje u Slavoniji, Zbornik radova prvog znanstvenog sabora Slavonije i Baranje, Osijek 1970.
10. Peco, A.: Ikavskoščakavski govori zapadne Bosne, Bosanskohercegovački zbornik 1/1975.
11. Peco, A.: Pregled srpskohrvatskih dijalekata, Beograd 1978.
12. Petrović, D.: Govor Banije i Korduna, Novi Sad 1978.
13. Popović, M.: Žumberački dijalekt, Zagreb 1938.
14. Rešetar, M.: Der štokavische Dialekt, Wien 1907.
15. Sekereš, S.: Govor našičkog kraja, Hrvatski dijalektološki zbornik 2/1966.
16. Zbornik - Čazma 1226-1976, Čazma 1979.
17. Zbornik Moslavine, Kutina 1/1968.

- Bratanić-Čimbur, Maja (1978): *Analiza dvojezične obosmjerne englesko-hrvatske leksikografije u nas do danas*, magistarski rad, Zagreb.
- Bratanić-Čimbur, Maja (1979): *Prilog za dvojezičnu leksikografsku teoriju*, Jezik 1, 1-9, Zagreb.
- Brozović, Dalibor (1970): *Dijalekatska slika hrvatskosrpskog jezičnog prostora*, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru 8, 5-32, Zadar.
- Coseriu, E. (1968): *Les structures lexématiques*, str. 8, u: W. T. Elwert: *Probleme der Semantik*, Wiesbaden.
- Finka, Božidar, (1971): *Čakavsko narječje*, Čakavska rič 1, 11-71, Split.
- Finka, Božidar (1973): *O čakavskom identitetu*, *Suvremena lingvistika* 7-8, 11-15, Zagreb.
- Finka, Božidar (1977): *Dugootočki čakavski govori*, *Hrvatski dijalektološki zbornik* 4, 7-262, Zagreb.
- Finka, Božidar i Moguš, Milan (1977): *Karta čakavskog narječja*, *Hrvatski dijalektološki zbornik* 5, 49-58, Zagreb.
- Hraste, Mate i Šimunović, Petar (1979): *Čakavisches-deutsches Lexikon, Teil I, unter Mitarbeit und Redaktion von Reinhold Olesch*, Köln-Wien.
- Ivić, Pavle (1963): *O klasifikaciji srpskohrvatskih dijalekata*, *Književnost i jezik* 1, 25-37, Beograd.
- Jedlička, Alois (1977): *Slovník slovanské lingvistické terminologie*, uredio Alois Jedlička, Akademia, Praha.
- Junković, Zvonimir (1973): *Prilog za suvremenu čakavsku dijalektologiju*, Čakavska rič I, 7-37, Split.
- Jurišić, Blaž (1973): *Rječnik govora otoka Vrgade*, II dio, Biblioteka Hrvatskog dijalektološkog zbornika 1, Zagreb.
- Mardešić-Centin, Pavao (1977): *Rječnik komiškoga govora*, *Hrvatski dijalektološki zbornik* 4, 265-321, Zagreb.
- Moguš, Milan (1966): *Današnji senjski govor*, *Senjski zbornik* 2, 5-152, Senj.
- Moguš, Milan (1977): *Čakavsko narječje*, Zagreb.
- Moguš, Milan, v. Finka-Moguš (1977).
- Simeon, Rikard (1969): *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva* I, Zagreb.

Šimunović, Petar, v. Hraste-Šimunović (1979).

Težak, Stjepko (1981): *Ozaljski govor*, Hrvatski dijalektološki zbornik 5, 203-428, Zagreb.

Turina, Z. i Šepić-Tomin, A. (1977): *Rječnik čakavskih izraza (područje Bakarca i Škrpljeva)*, Rijeka.

S u m m a r y

PLAN FOR A DICTIONARY OF THE ČAKAVIAN DIALECT

The author presents his conception of a dictionary of the Čakavian dialect including: a) criteria for selecting Čakavian texts, that is, texts by native speakers whose linguistic system can be considered Čakavian; b) principles for excerpting Čakavian materials, and c) the manner in which lexical units from the Čakavian texts will be treated lexicographically. In connection with this, the basic problem involves the treatment of items that have the status of entry words but which, from the viewpoint of the Čakavian dialect as a system, are only variants of a given expression for a given content. To deal with this, the author introduces into dialectology, the concept and term *archilexeme*. This is the attested Čakavian form from which other attested forms for the same content can be derived. In keeping with this, a new organization for the entry is described. At the end a new position for the dialect dictionary in lexicographic classification is established.